

Paronüümide probleem eesti keeles

LYDIA RISBERG, MARGIT LANGEMETS

Eesti Keele Instituudi (EKI) tänapäeva keele sõnaraamatutöö on varasemaga võrreldes suuresti muutunud. 2017. aastal alustasime sõnastikuteabe koondamist ühtsesse andmebaasi Ekilex, kasutaja näeb kogu infot keeleportaalis Sõnaveeb (Tavast jt 2018; Langemets jt 2021). Alates 2020. aastast nimetame üldkeele ühendkogu EKI ühend-sõnastikuks (ÜS). Sellest saab kasutaja infot sõnade õigekirja, vormistiku ja tähenduste kohta, leiab sünonüüme, näiteid ja teiste keelte vasteid, osalt ka päritoluinfot. Eeldatavalt aastaks 2025 on ühendsõnastikus ka terviklik õigekeelsussõnaraamat (ÕS). Ühendsõnastik on eesti keele mahukaim sõnakogu ning see täieneb pidevalt: praegu on selles 170 000 sõna, uusi sõnu lisandub aastas ligi 2000.

Õigekeelsussõnaraamatu (ÕS 2018) infoga tegeledes oleme kokku puutunud deskriptiivse (kirjeldava) ja preskriptiivse (suunava) keelekirjelduse vasturääkivusega, millega on juba mõnda aega pörkunud ka eri sõnaraamatute kasutajad: kui üks sõnaraamat mõnd sõna või tähendust „lubab”, siis teine „keelab”; kui üks soovib eelistada omakeelset sõna või kindlal viisil moodustatud liitsõna või tuletist, siis teises on sünonüümid võrdväärsed. ÕS 2018 infot ei võta me ühendsõnastikku üle automaatselt: analüüsime keelenormide ja -soovituste ajakohasust teemade kaupa EKI seminaridel.¹ Sõnavarakorralduslike hinnangute uuendamisel arvestame tegelikku keelekasutust ja uusi digivõimalusi info analüüsimisel tekstikorpuste najal (vt nt verbi *vabandama* kohta Raadik 2020b; võõrsõnade kohta Paet, Risberg ilmumas); uuendatud soovitusi lisame ühendsõnastikku jooksvalt (rubriigis „ÕS soovib”), ühtlasi neist regulaarselt teada andes.² Sõnavaras, nagu kogu keeles, pole midagi staatilist, kõik muutub „pidevalt ja kontrollimatult” (Hint 1978a: 8), keele sõnavara on „järjekindlalt labiilses seisundis” (Rätsep 2002 [1964]: 173; vt ka Hopper 1998). Kindlasti väärib eraldi uurimist ÕS-i roll väljaspool ametlikku sfääri (vt Lindström 2021).

Praegust tööd võib võrrelda 1980.–1990. aastatel toimunud ÕS 1999 põhjaliku eeltööga: peeti töörühma arutelusid, koostati prooviartikleid, kujundati uut tüüpi sõnastiku põhimõtteid (Saari 1984; Erelt 2001). ÕS 1999-s esindatud keel tähendab „XX sajandi üheksakümnendate aastate keelt” (Erelt 2001: 165). Sellele järgnenud ÕS-id on olnud oma eelkäija uuendatud väljaanne (2006) ja uustrukid (2013, 2018), kajastades nüüd (eessõna järgi) „XXI sajandi alguse keelt”. Igasse trükki on lisatud 1500–2000 uut sõna, teisi välja jäetud ja tehtud mõningaid muid täiendusi.

¹ Töörühma käsikirjalised materjalid on EKI sisekasutuses. Sama ülesandega on seotud teadusprojekt EKKD64 „Eesti keele sõnavara ja korraldus: deskriptiivne ja preskriptiivne vaatenurk”.

² Loendid ilmuvad vähemalt kaks korda aastas EKI keelenõuande lehel <https://keeleabi.eki.ee>, vt nt postitust 7. VII 2021.

Artiklis keskendume ÕS-i infole, mis puudutab mõnda üldkeele paronüümi. Analüüsime paronüümpesi, mille kohta on EKI keelenõuandest enim infot küsitud: *enamik–enamus, järele–järgi, õieti–õigesti*; lisaks pesi *eri–erinev* ja *vahel–vahest–vast*. Püüame leida vastuse küsimusele, kas nende paronüümidega on või ei ole tegelikus keeles probleeme.

Taust

Keeleteaduses seletatakse paronüüme üldjoontes kui kujult lähedasi, aga erineva tähendusega sõnu (ÜS 2021; EKK 2020; ÕS 2018; VSL 2012;³ e-Duden; Patekar 2015, 2017⁴). On leitud, et paronüümia on nähtus, mis võib takistada keelemärkide normaalset funktsioneerimist (Rätsep 2002 [1983]: 203), paronüümid võivad keeikasutajal segamini minna (EKK 2020: 582; vt ka Plado, Mandra 2008; Erelt 2007a), näiteks omasõnad *käsitama–käsitlema–käsitsema* ja võõrsõnad *metroloogia–meteoroloogia*. Paronüümia on olnud peamiselt keeleõpetuse ja keelekorralduse pärusmaa: paronüümide kasutamisel eksivad ühtviisi nii keelt emakeelena kõnelejad kui ka seda võõrkeelena õppijad; kooliõpetuses on segiajamist peetud eksimiseks õige tähenduse vastu, mistõttu on osa sõnatähendusi hinnatud keeleveaks (Opiq; EKK 2020: 582; Storjohann 2019a: 353, 2019b: 1–2).

Huno Rätsepa sõnul põhjustab paronüümide sügenemist keelde lihttüvede piiratud hulk, samuti liidete liiga suur vormiline sarnasus (Rätsep 2002 [1983]: 203–204). Keel ei taha samasse või väga lähedasse ümbrusesse liiga sarnaseid sõnu: kui kahe sõna tähendused on sarnased, siis peab nende kuju olema väga erinev (need on sünonüümid); ja kui kaks sõna on kujult lähedased või kattuvad, siis peavad nende tähendused olema väga erinevad (need on homonüümid) (Hint 2001: 129–130). Keelekorralduses on rõhutatud, et üksikeelsetes peavad märgatavalt erinevama need sõnad, mis võivad esineda ühesuguses kontekstis (Erelt 2007a: 163).

Paronüümia uurimine on maailma keeleteaduses suuresti tähelepanuta jäänud (Patekar 2017: 163; Storjohann 2019b: 1; Ivanova 2016), erandiks ehk vene keeleteadus (nt Ivanova 2016 on loetlenud varasemaid vene uurijaid). Eestis on paronüümiaprobleemi esile tõstnud Mati Hint (1978b) ja Tiiu Erelt (2007a: 161–174), kõneledes küll eelkõige terminitööst. Paronüüme kooliõpetuses on uuritud baka-

³ Eestis ei ole see alati nii olnud. Paronüümi mõistet on kasutatud 1930. aastatel tähendusega 'samatüveline sõna' (EÕS-i II köide 1930; VSL 1930–1931, 1937). Vahepeal esineb üksnes sõna *paronomaasia* 'samakõlaliste v. lähedakõlaliste sõnade kõrvutamise stiililise võttena' (VSL 1961). Järgmisena esineb *paronüüm* ÕS 1976-s (ja VSL 1978-s) kui lingvistikasse kuuluv termin tähenduses 'häälikuliselt lähedane, kuid eri tähendusega sõna'. Viimases neljas ÕS-is (1999–2018) on seletus püsinud suhteliselt sama.

Paronüümi mõistet (kooli)grammatikates (nt Kask jt 1935; Aavik 1936; Jänes, Aavik 1939; Valgma, Remmel 1968; Väari 1968) ei kasutatud, sõnade eri tähendused kirjutati lihtsalt sõna-tähenduste õigekeelsuse peatükkides ette.

⁴ Horvaadi keeles on asi segasem, seal on kõneldud sõnade osalisest sarnasusest (nt kas tüveltl või kujult), aga sealjuures ei räägi mitte kõik allikad tähenduserinevustest (Patekar 2017: 164–166).

laureusetöodes (Svarts 1999; Kerm 2010; Hunt 2012), magistritöö ühe osana on uuritud sõnade *järele* ja *järgi* semantikat (Thomson 2012).

Pigem on koostatud paronüümide sõnastikke ja loendeid (Višnjakova 1984; Eestis nt Plado, Mandra 2008; Erelt 2007a: 165–174; EKK 2020: 582–590). Kui sakslased hakkasid mõni aasta tagasi koostama paronüümisõnastikku (Paronyme, vt ka Storjohann 2017), sai kohe selgeks, et paronüümide käsitlus vajab ajakohast lähenemist, mis tugineks tegeliku keelekasutuse empiirilistele andmetele (Mell, Storjohann 2017: 343; Storjohann 2019a: 355, 2019b: 4–5). Varem olid sakslased paronüüme käsitlenud strukturalistlikku korrapära eeldava süsteemina (Storjohann 2010: 5–6; sellise käsitluse näide on Lžärescu 1999). Ka Horvaatias pole paronüümide puhul toetatud keelekasutuse andmetele, vaid sõnade tähendused on autoriteetsetes allikates ette kirjutatud (vt Patekar 2015, 2017).

Eestis on paljud paronüümid keelde toodud 1920.–1930. aastatel, mil ühtset eesti kirjakeelt kujundati rangete võtetega. Johannes Voldemar Veski taotles ühiskeskes selektiivset sirgjoonelisust, üldreeglitavat korraldamist koos eranditest hoidumisega ning võimalikult kindlapiirilist tähendustäpsust ja ainutähenduselisust (Veski 1958: 109). Kirjakeele lünkade täitmiseks tuletas Veski tuhandeid uusi sõnu, muu hulgas paronüüme, mille puhul nõudis täpse tähendusvahe tegemist liitele omistatud tähendusest lähtudes, ennekõike oskuskeeles, aga ka ühiskeskes (nt *värv*–*värvus*, *üksindus*–*üksildus* jpt) (Erelt 2002: 79). Samuti eristas Veski sünonüümsete partiklite tähendusi (Palmeos 1974: 136). Hindi (2001: 129) arvates võib paronüümia terminiloome printsibiina olla isegi mõistlik ja põhjendatud, aga üldkeeles mitte. Hindi väitel poleks „rahvas ühes keelemurdes iialgi loonud sellise ulatusega paronüümiat, mille on sünnitanud teadlik keelearendus” (Hint 1978b: 854). Ka Tiiu Erelt (2002: 79) on nentunud, et keel näeb ikka veel vaeva osa Veski loodud paronüümide omastamisega. Tänapäeva oskuskeelekorraldajad on pigem püüdnud paronüümiat vältida (Erelt 2007a: 161).

Keeleõpetuses, aga ka keelekorralduses on paljuski olnud seisukohal, et üldtarvitavate sõnade, sh paronüümide õiged tähendused tuleb lihtsalt ära õppida (nt Veski, vt Palmeos 1974; Elisto 1976: 47; Vääri 1968: 192, 1980: 186; Liivaku 1978: 85; Saari 2004 [1976]: 55; Nemvalts 2016). Uno Liivaku sõnastus on ilmekas näide oma aja arusaamadest: „Ja kui eksijaid oleks ka enamik, oleks õigus ikka neil, kes tarvitaavad sõnu õiges tähenduses. Keelt ei tehta rahvahääletuse põhimõttel, vaid teadliku keeletarvituse alusel.” (Liivaku 1978: 85)

1980. aastate algul mindi eesti keelekorralduses rangelt normimiselt üle soovituslikule lähenemisele (Erelt 2002: 256). Sõnatähenduste puhul on alates ÕS 1999-st tegu soovitustega, mis algul kõlasid siiski üsna jäigalt (sõnastuses „ei tähenda”); alates ÕS 2006-st on sõnastus muutunud leebemaks („ei soovita tähenduses”). Selliseid soovitusi on antud ka paronüümidele. Keelekorralduse traditsioon on tugev: mitmete paronüümide tähendust on õigekeelsussõnaraamatutes lahus hoitud alates 1920.–1930. aastatest (nt *juhis*–*juhend*, *osundama*–*osutama*, *vahest*–*vast*), tähendusvahesid on sisse seatud ka alates ÕS 1999-st (nt *õieti*–*õigesti*; vt ka „Kuidas me õieti räägime” 2021). Uut tüüpi ÕS-i (1999) idee autor Henn Saari on öelnud: „Sõnastik ütleb midagi selle kohta, mis temas leidub. Selle kohta, mis temas ei leidu, ei ütle

sönastik midagi.” Samuti on oluline toonitada Saari selgitust, et „sönastiku pealähtekohaks [ei ole] standardiseeriv „lubamine”, „kohustuslikkus” ega „keelud””. (Saari 1984) Ometi on aja jooksul hakatud ÕS-i just nii tõlgendama; seda peegeldavad sajad keelenõuandmebaasis registreeritud küsimused tähenduse vm „vabaks andmise” kohta, samuti mõni ärev sõnavõtt meedias (nt Tarand 2021; Argus jt 2021). Tõsi, õiglane on siinkohal lisada Saari märkus, et „välja jääb seegi materjal, mida koostajad ei soovita”. Aga kuidas sõnaraamatukasutaja peaks tegema vahet, mis on jäänud välja mahu, mis ebasoovitavuse tõttu?

Hint on 1978. aastal tõdenud, et „[n]ormimispõhimõtete ja meetodite kaasajastamine põrkab meil ületamatult nn seisukohtade üldtunnustatuse vastu”. Anonüümse üldtunnustatuse vastaspoolel on üksikisik, kelle uuenduslikku seisukohta „ei pea käsitama üldtunnustatud seisukohana”. (Hint 1978b: 862–863) Ka paronüümide tähenduste eristamisest on saanud üldtunnustatud seisukohad, millel pole autorit. Ehkki tegelikult on igal ÕS-il subjektiivne värving küljes, nad on olnud oma loojate nägu (Erelt 2001: 173).

Tänapäevaks on eesti kirjakeel stabiilne, see on meie üldine ja ühine keelevorm (Rätsep 2002 [1981]: 28; Kerge 2012). Arenenud on keeleteadus, sealhulgas leksikaalne semantika ja kognitiivne lingvistika (nt Langacker 1987; Croft, Cruse 2004; mh on leitud, et tähenduselt ja kujult lähedasi sõnu ongi raske eristada, vt Storjohann 2019a, 2019b). Keeleuurijad on esile tõstnud tegeliku keelekasutuse rolli keele süsteemis: keele struktuur sünnib keelekasutuses, keel on pidevalt muutuv, arenev ja reorganiseeruv süsteem; keelekasutuse nihetest annavad märku sagedusandmed (Diessel 2007, 2017); keelekasutuse uurimine aitab tuvastada objektiivset keelenormi (nagu on teinud sakslased: Storjohann 2017, 2019a, 2019b; ja horvaadid: Patekar 2015, 2017). Arenenud on korpuslingvistika (nt Sinclair 1991, 1992; Tognini-Bonelli 2001; Crawford, Csomay 2016): kunagi varem pole keeleuurijail olnud praegusega võrreldavas mahus andmeid keelearengute kohta (Praakli, Koreinik 2020: 926).

Viis üldkeele paronüümipesa

Kõigil artiklis analüüsitavatel paronüümidel on tähendusi, mida keelekorraldus on sihipäraselt suunanud või tõrjunud ning mille kohta on sõnaraamatutes ja õigekeelsusallikates antud vasturääkivat infot. EKI keelenõuandmebaas sisaldab (1. V 2021 seisuga) ligi 187 000 telefoni- ja meilipäringut alates aastast 1991. Tähenduste (mh võõrsõnade, terminite, paronüümide tähenduste) kohta on aastate jooksul küsitud lugematu arv kordi (baas näitab korraga üksnes kuni 3000 kannet). Paronüümide kandeid on ligi 2150, ent kuna paronüümide küsimusi on märgendatud erinevalt, siis nende mahust täpset ülevaadet meil ei ole.

Vaatleme sõnade ja sõnatähenduste teekonda ajas: kus olemas, esitame vana kirjakeele korpuses (VAKK; sisaldab XVI–XIX sajandi tekste) ja Ferdinand Johann Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatus” (1973 [1869]) leiduvat infot. XX sajandi alguse kirjakeele näiteid uurime DIGAR-i andmebaasi abil. Keelekorraldusinfo päri-

neb õigekeelsussõnaraamatutest (alates esimesest, EKÕS 1918-st⁵), sõnatähenduste kirjeldamisel oleme toetunud seletussõnaraamatutele (EKSS 1988–2007; 2009) ning korpusel põhinevale EKI ühendsõnastikule (ÜS 2021). Tänapäevast keelekasutust ja keelekorralduslike soovitude ajakohasust hindame kasutuse põhjal eesti keele ühendkorpuses (ÜK 2019; Koppel 2020; korpustööriista Sketch Engine kohta vt Kilgarriff jt 2004, 2014; kasutuspõhise lähenemise kohta vt nt Langacker 1987; Barlow, Kemmer 2000; Diessel 2017). Analüüsi aluseks on 200 kasutusnäitega juhuvalim igast sõnast (*järele-järgi* problemaatilise märgendatuse tõttu 400 lauset mõlemal sõnal).

1. enamik–enamus

Tänapäeva keeles on sõnad *enamik* ja *enamus* ühevõrra sagedasti kasutatavad üldkeele sõnad: ÜK 2019-s esineb *enamik* 257 000 korda ja *enamus* 238 000 korda (kõik ÜK arvandmed on ümardatud tuhandeni). Mõlemad on tuletised, neil on ühine tüvi (omadussõna *enam*), nad erinevad tuletusliite poolest (*-ik*, *-us*). Ajalooliselt vanem sõna on *enamus*, *enamik* on esimest korda registreeritud EÕS-i I köites (1925). Probleeme on põhjustanud sõnade lähedased tähendused 'suurem osa' (1.1) ja 'arvuline ülekaal' (1.2). Keelekorraldusallikates on alates VÕS 1953-st tähendused lahutatud: tähendus 'suurem osa' kinnistati sõnale *enamik* ja 'arvuline ülekaal' sõnale *enamus*. Nõnda on see ka ÕS 2018-s.

1.1. Tähendust 'suurem osa' on algselt väljendanud *enamus*. Seda on kirjeldatud Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatus” (1973 [1869]) (sks 'Mehrheit, grössere Anzahl, höherer Grad'). XX sajandi alguse kirjakeeles käibib *enamus* (näide 1), väga vähesel määral esineb ka *enamik* (2). Esimeses õigekeelsussõnaraamatus EKÕS 1918 on registreeritud sõna *enamus*, samas *enamik* puudub. Esimest korda esineb *enamik* EÕS-i I köites (1925) tähenduses 'Majorität', sealjuures on sõna *majoriteet* tähenduseks Wiedemannile toetudes antud '(häälte)enamus; enamik'; *enamus* on sees ilma tähenduseta. Tõenäoliselt tõi sõna *enamik* sõnaraamatusse Veski, kuivõrd just tema sai 1919. aastal ülesande koostada uus ÕS (tal oli ka abilisi, nt Elmar Muuk; vt Ereht 2007b: 9). Kui SÕS-i I köites (1948) on sõnal *enamik* veel kaks tähendust: 'suurem osa; majoriteet', siis alates VÕS 1953-st on tähendused lahutatud: tähendus 'suurem osa' kinnistati sõnale *enamik* ('majoriteet' jäeti sõna *enamus* kanda). Nii samuti on ÕS 2018-s. EKI ühendsõnastik (ÜS 2021) kirjeldab ühendkorpuse (ÜK 2019) põhjal sõnu *enamik* ja *enamus* sünonüümidena (näited 3–6, vt ka 8–9); lisaks on sõnal *enamus* tähendus 'arvuline ülekaal'. Samasugune tähendusjaotus on olnud ka seletussõnaraamatutes (EKSS 1988–2007, 2009).

(1) Mis ütleb Tartu kodanikkude **enamus**? (DIGAR, Postimees 18. XI 1917)

(2) [---] olid kõik suuremad kaubamajad, suur osa tubakatööstusest, ainuke gaasiühing, **enamik** elektrijaamu Saksa käes. (DIGAR, Päevaleht 26. IX 1919)

⁵ Vaadeldud ÕS-ide rida on järgmine: EKÕS 1918, EÕS (I 1925, II 1930, III 1937), VÕS 1933, SÕS (I 1948, II 1951), VÕS 1953, ÕS 1960, ÕS 1976, ÕS 1999, ÕS 2006, ÕS 2013, ÕS 2018. EKÕS 1918 asemel on kasutatud väljaannet Paet, Rehema 2018.

- (3) **Enamik** inimesi ei taha, et neid aidatakse. (ÜK 2019, ÜS 2021)
 (4) **Enamus** koeri on tänapäeval perekoerad. (ÜK 2019, ÜS 2021)
 (5) **Enamiku** ajast olen suvel maal. (ÜK 2019)
 (6) Tüdruk istub **enamuse** ajast peegli ees. (ÜK 2019, ÜS 2021)

1.2. Tähenduse 'arvuline ülekaal' ('majoriteet') võib Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatus” (1973 [1869]) tuvastada liitsõnas *healte-e* [häälteenamus – *L. R., M. L.*] 'Stimmenmehrheit, Majorität'. VÕS 1953 kinnistas selle sõnale *enamus*; nõnda on see ka ÕS 2018-s. Kvantorina (tähenduses 'suurem osa') esinevad keelenäited on ÕS-is märgistatud ebasoovitavaks (veebis punasega värvitud; näide 7). Õigekeelsusallikad ja keeleõpikud on tähendusi siiani samal viisil lahus hoidnud.

- (7) {**Enamus** inimesi} → **enamik** inimesi. (ÕS 2018)

1.3. Tänapäeva keelekasutuses käibib *enamus* valdavalt tähenduses 'suurem osa' (94,5%, tabel 1); nõnda on see eesti kirjakeeles olnud vähemalt alates XIX sajandi keskpaigast – keelekorralduslikud otsused pole suutnud seda väärata. Samale tendentsile on osutanud ka Helle Metslang (2017: 471, 473), samuti Mati Ereht (2006: 107). *Enamik* käibib üksnes tähenduses 'suurem osa' (100%, tabel 1). Mõlemad sõnad esinevad peamiselt osastavat (näited 8–9), omastavat (10–11) või seestütlevat käänat (12–13) nõudva kvantorina, sageli koos suurust rõhutavate laienditega *rõhuv*, *valdav* (näited 8–9), *absoluutne* (näide 13), *suur*, *ülekaalukas* jt. Väga vähesel määral esineb *enamus* tähenduses 'arvuline ülekaal' (5,5%, tabel 1), see tähendus on keeles üldse harv. Arvulisust rõhutavad arvsuurusele viitavad laiendid *ühehääleline*, *kahekolmandikuline*, *napp* jt; tähendust võib rõhutada laiend *arvuline* (näited 14–16).

- (8) Rõhuv **enamik** töid olid füüsilised. (ÜK 2019)
 (9) Valdav **enamus** omavalitsusi maksab [---] toetusi peredele. (ÜK 2019)
 (10) Jõukam kiht ja haritlaste **enamik** suvitab Narva-Jõesuus. (ÜK 2019)
 (11) Seimi **enamus** hääletas eile selle parlamendi tööplaanist välja. (ÜK 2019)
 (12) [---] tegelikult hoolitses ema **enamiku** oma elust minu eest [---] (ÜK 2021)
 (13) Absoluutne **enamus** välismaale kolinutest on naised. (ÜK 2019)
 (14) Otsustamiseks on vaja riigikogu poolthääle **enamust**. (ÜK 2019)
 (15) Ühehääleline **enamus** on kõige hullem asi. (ÜK 2019)
 (16) Eesti suudab arvulise **enamuse** väravaks vormistada. (ÜK 2019)

Tabel 1. Sõnade *enamik* ja *enamus* tähendused eesti keele ühendkorpuses (ÜK 2019) juhuvalimi põhjal. Probleemaatiline tähendus on märgitud halli taustaga.

Tähendus	<i>enamik</i>	<i>enamus</i>
'suurem osa'	100% (200)	94,5% (189)
'arvuline ülekaal'	–	5,5% (11)

Keelekorraldajad (vt EKK 2020: 583) ja kooliõpetus (nt Vääri 1968: 193; Opiq) on seni püüdnud juurutada tähendustel vahetegemise vajadust; keelenõuandmebaasis on üle 130 kande (aastatest 1994–2021). Henn Saari (2004 [1976]: 55) on nende segi-

ajamise üle arutlenud: „Kõige suurem küsimus selles küsimuses on küsimus, miks see küsimus ialgi selgeks ei saa.” Küllap ei saagi saada: paronüümide ühine probleem on, et kui nad on kujult ja tähenduselt liiga lähedased, siis on neid keeruline lahus hoida. Tähendusi 'suurem osa' ja 'arvuline ülekaal' on kohati võimatu eristada: kui miski on arvulises ülekaalus, on see samal ajal ka suurem osa. Saari on ise samuti selgitanud, kuidas metonüümia teel on enam-olekut tähendav sõna (ühe, hääletamise situatsioonis tekkiva erandina) üle kandunud inimeste kogule, kelle tõttu enamus tekkis (Saari 2004 [1976]: 56).

Sõnamoodustuse uurijad (vt Kasik 2015: 44–48) on kinnitanud, et sõnad saavad tähenduse tervikuna ja kontekstis ning et keelekasutajad ei analüüsi sõnu nende moodustajate (siin: tuletusliidete *-ik* ja *-us*) tähendusest lähtudes. Tegelik keel pole nende sõnade eristamist soosinud: loomulik on kasutada neid sõnu sünonüümidena. Kirjakeeles loodud tuletis *enamik* on keeles kohanenud väga hästi, ent sõna *enamus* variandina, sünonüümina tähenduses 'suurem osa'.

2. järele–järgi

Tänapäeva keeles on *järele* ja *järgi* sagedasti kasutatavad üldkeele sõnad: ÜK 2019-s esineb *järele* 249 000 korda ning *järgi* kolm ja pool korda sagedamini, 866 000 korda. (Sõna *järel*, mis esineb 279 000 korda, jääb mahupiirangu tõttu artiklis kirjeldamata, vt seda ÜS 2021.) Sõnadel on ühine tüvi, nimisõna *järg*. Sõna *järele* on nõrgastmeline alaleütleva vorm, milles *k vaste on välja langenud (ETÜ 2012). Sõna *järgi* on Julius Mägiste seostanud adverbi/adpositsioonina esineva nimisõnaga *järg* (om *järje*), Wiedemannile viidates on ta seda vormi seostanud (ajaloolise vokaal)mitmuse sisseütleva käändega (Mägiste 2000: 599). Probleeme on põhjustanud sõnade lähedased häälikukujud ja tähendused, mida on niivõrd mitu, et kirjeldame neid sõnaliikide kaupa: afiksaaladverb ühendverbi osana (2.1) ja postpositsioon (2.2). Eraldi kirjeldame tähendust '(millegi) kohaselt, põhjal, alusel' (2.3). Keelekorraldusallikates on need sõnad juba EKÖS 1918-s esitatud eri kollokatsioonidega, alates SÖS-i II köitest (1951) on neid eristatud tähenduslikult. Nii on ka ÖS 2018-s.

Sõnad *järele–järgi* on murretes elanud sajandeid, kusjuures puudub tähenduslik erinevus: Põhja-Eestis on *järele*, saartel samas kontekstis *järge* ning Lõuna-Eestis *järgi* (Palmeos 1974: 136, 139; vt ka EMS 1994–). XVII–XIX sajandil on sõna *järele* kasutatud tähenduses 'järgi'; sõnal *järgi*, mis esineb XVIII–XIX sajandi tekstides, tähendusi eraldi välja toodud ei ole (VAKK). Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatus” (1973 [1869]) on *järele–järgi* koos kasutusnäidetega nimisõna *järg* all. Tema esitatud ühendites ja fraasides pole tähenduste piirid samuti selged: *need rohud on selle maa järele, mõtle selle järele; järgi ootama, järgi saama* 'järele jõudma, järgi andma'.

Eristuse tõi 1930. aastatel keelde Veski, kes pidas vajalikuks sõnade ühetähenduslikkust ja kindlalt piiritletud täpseid tähendusi (Palmeos 1974: 136; Rätsep 2002 [1973]: 289). Nõnda sai *järele* erisuguseid tähendusi nii afiksaaladverbina ühendverbides kui ka postpositsioonina, aga sõnale *järgi* jättis Veski üksnes tähendused '(millegi) kohaselt, põhjal, alusel'. Õigekeelsussõnaraamatud on sõna *järele* esitanud üsna sarnaselt: ÖS 1918–1976-s on *järele* (*jääma*), ÖS 1999–2018-s tähendusi

pole. (*Järgi* kohta vt 2.3.) Otseselt sõnastatud tähendussoovitusi ÕS 2018-s ei ole, ebasoovitatavad tähendused on lihtsalt välja jäetud. Seletussõnaraamatutes (EKSS 1988–2007; 2009) on sõnal *järele* palju tähendusi nii adverbina kui ka postpositiivina, samuti sõnal *järgi*, sh 'järele'.

2.1. Afiksaaladverbina (abimäärsõnana) ühendverbi koosseisus on enne Veski 1930-ndatel piiritletud tähendusi kasutusel olnud nii *järele* kui ka (lõunaestiline) *järgi* (näited 17–20)⁶. Kuigi ligi sajand on püütud tõrjuda ühendverbides *järgi* kasutust, on see *järele* kõrval endiselt elujõuline (vastavalt 42,5% ja 67,8%, vt tabelit 2), sealjuures mitte üksnes kõnekeelsena (näited 21–22). Kümme-kond sagedamat *järgi*-osisega ühendverbi on registreeritud ka ühendsõnastikus, nt *järgi proovima*, *järgi andma*, *järgi vaatama* (vt ÜS 2021).

- (17) Kui Jaan Herm **järgi** tuli, sis üteli tema [---] (VAKK, protokoll, 1869)
- (18) Sedda varrandust on **järele** jäänud kui Josep Kallaste on surnud. (VAKK, protokoll, 1873)
- (19) Mõelgem **järele!** (DIGAR, Postimees 29. XI 1905)
- (20) Katk Uralski oblastis on **järgi** jäänud. (DIGAR, Postimees 28. VIII 1910)
- (21) Mõttele kaks korda **järele**, enne kui sisestada kuskile oma krediitkaardi andmed. (ÜK 2019)
- (22) Tehke **järgi**, see on ju lihtne! (ÜK 2019)

2.2. Postpositiivina on eri tähendustes (sh 'järele') kasutatud samuti mõlemat sõna nii enne Veski loodud tähenduspiire (näited 23–25) kui ka pärast (näited 26–27). Muis tähenduses kui 'kohaselt, põhjal' on sõna *järgi* kasutus vanemas kirjakeeles (VAKK, DIGAR) siiski näha vähe. Ka meie juhuvalimi alusel kasutatakse tänapäevaks postpositiivina pigem sõna *järele*, mitte *järgi* (vastavalt 29,8% ja 7,3%, vt tabelit 2).

- (23) Ja jälle tullid nüüd kossilassid teine teise **järgi**. (VAKK, Willmann 1782)
- (24) Nälg hariduse **järele** Inglismaal. (DIGAR, Tallinna Teataja 10. I 1920)
- (25) Nõnda tuleb neil, kes seda korraldust ei tea, supelusasutuse juurest uuesti pileti **järgi** tagasi minna. (DIGAR, Maaliit 8. VII 1918)
- (26) Kuna kassi himu tomati **järele** on nii suur, pidi pererahvas kasvuhoone uksele ette tegema võre. (ÜK 2019)
- (27) [---] sünnitaja soov enama hoolitsuse **järgi** võib seepärast jääda täitmata. (ÜK 2019)

2.3. Tähenduses 'millegi' kohaselt, põhjal, alusel' on kuni XIX sajandi lõpuni kasutatud mõlemat sõna (näited 28–29). Sõna *järgi* esineb selles tähenduses alates XX sajandist märgatavalt rohkem, ehkki Johannes Aavik (1936: 194) propageeris hoopis *järele* kasutust, mis põhjustas nende mõningast sünonüümsust veel ka nõu-

⁶ Sõna *järgi* esines VAKK-i 134 lausest 133-s vallakohtute protokollides, mis on omaette tekstiliik. Need käsikirjalised ametlikud dokumendid peegeldavad kindlasti omaaegset tegelikkust kasutust, aga ei ole samal moel traditsiooni osa nagu trükitult levinud kirjakeele tekstid.

kogude ajal (Palmeos 1974: 140). Algul, esimesest ÕS-ist (EKÕS 1918) kuni VÕS 1933-ni (k.a) oli *järgi* esitatud üksnes fraasina *karva järgi*. SÕS-i II köide (1951) kuni ÕS 1976 sisaldavad kirjet [*seaduse*] *järgi* 'põhjal, kohaselt'. Täendus 'kohaselt, põhjal, alusel' on sõnal *järgi* nii seletussõnaraamatutes (EKSS 1988–2007, 2009) kui ka uuemates ÕS-ides (ÕS 1999–2018); sõnal *järele* seda tähendust ÕS-ides antud ei ole, seletussõnaraamatutes on. Tänapäeval (näited 30–31) kasutatakse selle tähenduse jaoks enamasti sõna *järgi*, mitte *järele* (vastavalt 49,5% ja 1,7%, vt tabelit 2).

- (28) [---] kaevatav Mango Prakel kontrakti **järele** ei tohhi maad välja anda. (VAKK, protokoll, 1876)
- (29) Et Juula Sipp kohtu arvamise **järgi** muna ja viina varas ollu, saab tema kohtu poolt üks noomimise trahv. (VAKK, protokoll, 1889)
- (30) Ema kokaraamatust pärit retsepti **järgi** valmib suurepärase maiuspala šokolaadisõbrale. (ÜK 2019)
- (31) [---] UCI reeglite **järele** on kõrvalise abi kasutamine keelatud. (ÜK 2019)

2.4. Tänapäeva keelekasutuses esineb *järele* peamiselt ühendverbides (67,8%, vt tabelit 2) ja postpositsioonina (29,8%). *Järgi* esineb enim tähenduses '(millegi) kohaselt, põhjal, alusel' (49,5%), samuti on see elujõuline ühendverbides (42,5%), olles sõna *järele* sünonüüm (nt *järele/järgi andma*).

Tabel 2. Sõnade *järele* ja *järgi* tähendused eesti keele ühendkorpuses (ÜK 2019) juhuvalimi põhjal. Problemaatilised tähendused on märgitud halli taustaga.

Tähendus	<i>järele</i>	<i>järgi</i>
(afiksaaladverbina ühendverbi osa)	67,8% (271)	42,5% (170)
(postpositsioon)	29,8% (119)	7,3% (29)
'(millegi) kohaselt; põhjal, alusel'	1,7% (7)	49,5% (198)
'(meelt)mööda'	0,7% (3)	0,7% (3)

Keelekorraldajad (vt EKK 2020: 585) ja kooliõpetus (nt Vääri 1968: 194; Opiq) on püüdnud juurutada sõnade eri tähendusi; keelenõuandmebaasis on ligi 200 kannet (aastatest 1993–2021). Sõnade *järele* ja *järgi* varieeruvat kasutust kirjakeeles uurinud Edith-Helian Thomson (2012: 50) on leidnud, et peale tähendusliku ja vormilise sarnasuse on sõna *järgi* lühemus eelis, miks selle tähenduspiir on laienenud sõna *järele* kasutusala. Paistab, et Thomson ei ole uurinud nende sõnade murdetausta, ent tema järelalus kattub meie omaga: sõnu *järele* ja *järgi* kasutatakse keeles sünonüümidena.

Elmar Elisto (1976: 47) on pool sajandit tagasi arvanud, et kuna *järele-järgi* eristamisega on raskusi, tuleb nende tähendused lihtsalt ära õppida. Osaliselt on see õnnestunud. Samas pole keel soosinud nende sõnade eristamist ühendverbides, milles on kinnistunud traditsiooniline struktuur. Afiksaaladverbina ühendverbides on nad kirjakeeles sageli sünonüümid.

3. õieti–õigesti

Tänapäeva keeles on *õieti* ja *õigesti* sagedasti kasutatavad üldkeele sõnad: eesti keele ühendkorpuses 2019 esineb *õieti* 49 000 korda; *õigesti* esineb ligi kaks korda sagedamini, 92 000 korda.⁷ Mõlemad on tuletised, neil on ühine tüvi (omadussõna *õige*), nad erinevad tuletusliite poolest (*-ti*, *-sti*). Probleeme on põhjustanud sõnade kasutus tähenduses 'õigel moel, mitte valesti' (3.1), tähendus 'õigupoolest' (3.2) probleeme põhjustanud ei ole. Keelekorraldusallikates on alates ÕS 1999-st tähendused lahutatud: tähendus 'õigel moel, mitte valesti' kinnistati sõnale *õigesti*, tähendus 'õigupoolest' sõnale *õieti*. Nõnda on see ka ÕS 2018-s.

3.1. Tähenduses 'õigel moel, mitte valesti' on pikka aega kasutusel olnud nii *õigesti* kui ka *õieti* (näited 32–34). VAKK-is esineb *õigesti* (*oykest*) esimest korda 1535. aastal ning *õieti* (*euete*) alates 1647. aastast (need aastaarvud ei välista siiski seda, et tegelikult kasutati mõlemat sõna varemgi; tol ajal kirjutati eestikeelseid tekste nii vähe, et VAKK-i tulemused ei peegelda kõiki tolle aja eesti keele nüansse). VAKK-is on märgitud, et XVIII sajandil kasutati sõna *õieti* ka tähenduses 'õigesti'. Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatus” (1973 [1869]) esindab seda tähendust *õieti* ('otse, sirgelt, õigesti'), sõna *õigesti* kohta tal otsest infot ei ole. Wiedemann on esitanud ka sõna *õieti* teisi tähendusi: 'tegelikult, õigupoolest' ning modaalses (rõhutavas) tähenduses 'õige'. XX sajandi alguse kirjakeeles väljendab tähendust 'õigel moel, mitte valesti' pigem *õigesti* (näited 35–36), samas kui EKÕS 1918-s esindab seda tähendust *õieti* (nimisõna *õige* all); huvitaval kombel puudub *õigesti*, ehkki see oli käibel olnud juba mitu sajandit. EÕS-i III köites (1937) on *õieti* sees (samuti *õige* all), aga tähendust pole antud. Alates VÕS 1953-st on sõnastatud mõlemad tähendused ('õigupoolest; õigesti') – selline kirjeldus püsis kuni ÕS 1976-ni (k.a). Sõna *õigesti* on registreeritud alates EÕS-i III köitest (1937), selle tähendust pole kirjeldatud. ÕS 1999-s jäeti *õieti* tähenduseks ainult 'õigupoolest', tähendus 'õigesti' eemaldati.⁸ Nõnda on see ka ÕS 2018-s. Otsest tähendussoovitust sõnal *õieti* ÕS 2018-s ei ole, tähendus 'õigesti' on lihtsalt välja jäetud.

(32) [---] ke mitte **õigkest** teep [---] (VAKK, Stahl 1638)

(33) Wötta agga neid mis **õiete** walmis on. (VAKK, Hupel 1766–1767)

(34) Nad aimawad wäga **õieti**, kus meie pesitame ja naerawad – naerawad! (DIGAR, Vilde 1886)

(35) Haigemajade juhatajad peavad selle järele valvama, et neid raamatuid **õigesti** peetaks. (DIGAR, Postimees 7. II 1915)

(36) [---] põllutööharu annab hääd sissetulekut, kui teda **õigesti** aetakse. (DIGAR, Saarlane I. XII 1910)

⁷ Vanas kirjakeeles ja XX sajandi algupoole kirjakeeles väljendas *õieti* ka modaalselt (rõhutavat) tähendust 'üsna, üpris'. Tänapäeva keelest on sõnal see tähendus kadunud, seda väljendab sõna *õige*. Seepärast me seda tähendust ei käsitle.

⁸ ÕS 1999 koostaja ja toimetaja Tiiu Erelti järgi pole teada, miks täpsemalt selline eristus tehti (Maire Raadiku vestlus T. Ereltiga 12. VIII 2021).

Tänapäeva keeles esildub korpuses pigem sõna *õigesti* (näited 37–38). Seekõrval esineb samas tähenduses ka *õieti* (näited 39–40, juhuvalimis koguni 22%-l juhtudest, vt tabelit 3). Tegusõnad, mille tüüpiliste kollokatsioonide seas on *õigesti* (nt verbid *aru saama, käituma, mäletama, vastama*), esinevad samal viisil koos sõnaga *õieti*. Seletussõnaraamatutes (EKSS 1988–2007, 2009; ÜS 2021) on sõna *õieti* tähendus 'õigel moel, mitte valesti' märgitud kõnekeelseks; küllap samuti ÕS-i mõjul. Kui tulevikus näidatakse EKI ühend sõnastikus ka sõnasagedusi, saab kasutaja ise valida, millist sõna millises tähenduses ta eelistab.

(37) Pidu toimus meil vist, kui **õigesti** mäletan, Väana jahilossis. (ÜK 2019)

(38) Enda teada olen kõik **õigesti** teinud. (ÜK 2019)

(39) Bussijuht käitus täitsa **õieti**. (ÜK 2019)

(40) Kui ma nüüd **õieti** mäletan, siis lõppes mäng viigiga. (ÜK 2019)

3.2. Tähenduses 'õigupoolest' on XX sajandi kirjakeeles kasutusel olnud *õieti*, mitte *õigesti* (näited 41–42). Aavik (1936: 197) on leidnud, et just *õieti* ei sobi, pigem tuleks kasutada sõna *õigupoolest*. Sajandi lõpus, ÕS 1999-s jäeti sõnale *õieti* üksnes tähendus 'õigupoolest', tähendus 'õigesti' eemaldati. Nõnda on see ka ÕS 2018-s. Tänapäeval esineb *õieti* eeskätt täpsustava (subjektiivsust rõhutava) üldlaiendina (näited 43–44).

(41) Mis tahetakse **õieti**? (DIGAR, Sakala 17. XI 1905)

(42) Kes juhib **õieti** Saksa vägesid praeguses sõjas? (DIGAR, Postimees 17. I 1915)

(43) Millest **õieti** jutt käib? (ÜK 2019)

(44) Ärimeheks sai ta **õieti** poolkogemata. (ÜK 2019)

3.3. Tänapäeva keelekasutuses esineb *õieti* ainsana tähenduses 'õigupoolest' (68%, vt tabelit 3); lisaks kasutatakse teda sõna *õigesti* sünonüümina (22%). *Õigesti* käibib üksnes tähenduses 'õigel moel, mitte valesti' (100%). On juhtumeid (10%), kus ühe lause põhjal pole võimalik otsustada, kumba tähendust *õieti* väljendab (näited 45–47).

(45) Ilmad pole veel **õieti** soojakski läinud, aga juba sääsed kohal! (ÜK 2019)

(46) Poliitikud tundsid, et nad teevad midagi, mis neile **õieti** ei sobi [---] (ÜK 2019)

(47) Kuidas me **õieti** räägime. (ÜK 2019)

Tabel 3. Sõnade *õieti* ja *õigesti* tähendused eesti keele ühendkorpuses (ÜK 2019) juhuvalimi põhjal. Probleemaatiline tähendus on märgitud halli taustaga.

Tähendus	<i>õieti</i>	<i>õigesti</i>
'õigel moel, mitte valesti'	22% (44)	100% (200)
'õigupoolest'	68% (136)	–
'õigupoolest' või 'õigesti'	10% (20)	–

EKI keelenõuandmebaasis on nende kohta ligi 160 päringut (aastatest 1991–2021), tihti on küsimusepüstitus seisnenud selles, kas nende sõnade tähendused on

„vabaks antud”. Paarkümmend korda küsiti nende „vabaks laskmise” kohta pärast 15. märtsil 2021 toimunud Vikerraadio e-etteütlust, kus loeti sobivaks nii *õieti* kui ka *õigesti*. Seega on see sõnapaar tekitanud aja jooksul ikka ja jälle küsimusi.

Elmar Elisto (1948: 187) on kirjutanud, et „eesti keele õpetajad on alati väga huvitatud olnud *õieti* asemele *õigesti* läbisurumise” [meie rõhutus – L. R., M. L.].⁹ Suhtumine levis kooliõpikutesse, näiteks keskkooli eesti keele õpikus pooldab Eduard Väari (1968: 197) väga sõnade *õieti* ja *õigesti* tähenduslikku eristamist, ehkki ÕS 1960-s seda vahet ei tehtud. Vahetegemise püüdu on keelekorralduses ja keelekasutajate seas näha siiani. Tänapäeva keelekasutuses on sõna *õieti* tähendus ’õigel moel, mitte valesti’ selges vähemuses (22%, vt tabelit 3), ent kaugeltki mitte olematu. Keelekorraldajad ja õpikute autorid on tõrjumist põhjendanud täpsuse nõudega (Väari 1968: 197), samas pole kuigi palju juhtumeid, kus sõnaga *õieti* vahendatud teadet oleks võimalik tõlgendada mitut moodi (10%, vt tabelit 3). Üldiselt ümbritsevad lauseid aga teised laused, mis annavad samuti tähendusvihjeid. Ja kui sõna tähendus tõesti kontekstist ei selgu, siis saab alati valida ühemõttelisema sünonüümi või lausestuse.

4. eri–erinev

Mõlemad on sagedasti kasutatavad üldkeele sõnad: ÜK 2019-s esineb sõna *eri* 203 000 korda; *erinev* esineb ligi seitse korda sagedamini, 1 314 000 korda. *Eri* on tüvisõna, samast tüvest on (verbi *erinema* vahendusel) saadud omadussõna *erinev*.¹⁰ Päritolult on *eri* läänemeresoome sõna, esinedes sarnasena vadjja, lüüdi, soome, isuri ja karjala keeles. Tüve *eri* tuletuskoormus on suur, sellega seostub mitmeid tähendusi (vt Vare 2012). Probleeme on põhjustanud sõnade lähedased tähendused ’erisugune, eristuv’ (4.1) ja ’eraldi olev’ (4.2). Keelekorraldusallikates on alates SÕS-i I köitest (1948) tähendused osaliselt lahutatud: tähendust ’erisugune, eristuv’ väljendavad mõlemad, aga tähendus ’eraldi olev’ kinnistati üksnes sõnale *eri*. Nõnda on see ka ÕS 2018-s.

4.1. Tähenduses ’erisugune, eristuv’ on kasutusel olnud nii *eri* kui ka *erinev*. VAKK-ist ja Wiedemanni sõnaraamatust need sõnad puuduvad. XX sajandi alguskümnenditel esineb rohkem sõna *eri*, vähesel määral ka *erinev* (näited 48–51). Omadussõna *eri* ilmub sõnaraamatutesse alates VÕS 1933-st (’erisugune, mitmesugune, lahkuminev’). SÕS-i I köites (1948) on sõnale lisatud tähendusnüanss ’eraldi olev’: ’erinev, lahkuminev, erisugune; eraldi olev’. Sellisena (pisut teises sõnastuses) on *eri* sõnaraamatutes (ÕS 2018; EKSS 2009) ka püsinud.

⁹ Tuleb nentida, et Elisto ei olnud oma arvamustes järjekindel, nt pidas ta sõna *õieti* kaht tähendust normaalseks, ent samal ajal leidis ta, et sõnade *järele* ja *järgi* tähendused tuleb mehaaniliselt ära õppida (vt Elisto 1948: 187, 1976: 47).

¹⁰ Jätsime vaatluse alt välja kolmanda variandi, liitsõna esikomponendi *eri*- ’spetsiaal-, eriline’, sest seda ei aeta tänu suuremale tähenduserinevusele sõnaga *erinev* segamini (nt *erisaade* ja **erinevsaade*). Samast tüvest pärit nimisõna *erisus* on ÕS-is saanud hoiatuse „ei soovita tähenduses: erinevus” – mahupiirangu tõttu jääb seegi sõna vaatluse alt välja.

- (48) [---] 1919. a. vastuvõetud lootside, tuletornide ja meremärkide valitsuse **eri** palganormid. (DIGAR, Riigi Teataja 11. X 1919)
- (49) Üliõpilaslaulukoor annab sel suvel Soomemaa **eri** osades 12 kontserti. (Postimees 13. VI 1912)
- (50) Igal rahval on oma **erinev** tundeilm. (DIGAR, Kaja 6. VI 1915)
- (51) [---] olukord Eestis mõneski asjas oluliselt **erinev** Soome oludest. (DIGAR, Edasi 10. VII 1919)

Tänapäeva keelekasutuses käibivad selles tähenduses mõlemad, nii käändsõna laiendina esinev *v*-kesksõna *erinev* (näited 52–53) kui ka *eri* (näited 54–55). Omadussõnalise öeldistaitena esineb üksnes *erinev*; keelekorraldajad on seda konstruktsiooni soovitanud asendada verbiga (näide 56). Omadussõnale *erinev* kinnistas ÕS 1999 üksnes tähenduse 'erisugune, eristuv', sõnale on lisatud otsene tähenduspiirang: „ei tähenda: eraldi, omaette olev”, tõenäoliselt sihiga vähendada sõna *erinev* üldist kasutuskoormust.

- (52) Vaidlustes lähtusid **erinevad** osalised täiesti erinevatest arusaamadest. (ÜK 2019)
- (53) Kummardusin uurima **erinevat** värvi öisi. (ÜK 2019)
- (54) Sünnib otsus, mida **eri** osalised tõlgendavad täiesti erinevalt. (ÜK 2019)
- (55) Õied on **eri** soolised, tugeva lõhnaga. (ÜK 2019)
- (56) Seminari toimumiskoht on igal aastal **erinev**. (ÜK 2019) → Seminari toimumiskoht **erineb** igal aastal.

4.2. Tähendust 'eraldi olev' on eelkõige seostatud sõnaga *eri* (näited 57–59), ehkki korpuses leidub selles tähenduses sõna *erinev* kasutust (näide 60). Tähendus ise on keeles harv: juhuvalimis ei esildunud sõnaga *eri* ühtki näidet (vt tabelit 4). Tähendus põimub tihedalt tähendusega 'erisugune, eristuv' (nt EKSS 2009 on tähendused semikooloniga kokku võtnud). *Eri* ja *erinev* on suures osas sünonüümid, nii on mõistetav, et tähendus 'eraldi olev' kipub laienema ka sõnale *erinev*: EKS 2019-s ongi nad esitatud täielike sünonüümidena (hõlmates nüansi 'eraldi olev'). EKI ühend-sõnastikus (ÜS 2021) on *eri* tähendus 'eraldi olev' esitatud omaette alltähendusena.

- (57) Romaan ilmus algul ajakirjas, hiljem ka **eri** raamatuna. (EKSS 2009)
- (58) Kirjade originaalid on hoiul **eri** arhiivides. (ÜK 2019)
- (59) Psalmide kommentaar ilmub **eri** vihikuna. (ÜK 2019, ÜS 2021)
- (60) Tundus, et parem on see kirjutada nelja **erineva** raamatuna, mida on võimalik lugeda nii eraldiseisvalt kui ka ühtse tervikuna. (ÜK 2019)

4.3. Tänapäeva keelekasutuses domineerib ülekaalukalt sõna *erinev*, esinedes eeskätt tähenduses 'erisugune, eristuv' (81,5%, tabel 4); vähemal määral käibib see tähenduses 'erisugune/mitmesugune' (15,5%), üksikutel juhtudel ka tähenduses 'eraldi olev' (1,5%). *Eri* esineb peamiselt tähenduses 'erisugune, eristuv' (94,5%), sõna *erinev* sünonüümina, olles ise sageduselt vähemuses. Süntaksiuurijad on kirjel-

danud, et omadussõnalise täiendina on ühilduv omadussõna *erinev* välja tõrjumata kändumata omadussõna *eri* (EKK 2020: 477). Keelekorraldusele on muret tekitanud ka *eri* kippumine inglise keele mõjul nimisõnaks (1%, vt tabel 4 'eraldi olev asi' (substantiiv), nt *Jõulu eri* või *Jõulueri*, vt Rehema 2019).

Tabel 4. Sõnade *eri* ja *erinev* tähendused eesti keele ühendkorpuses (ÜK 2019) juhuvalimi põhjal. Probleemaatilised tähendused on märgitud halli taustaga.

Tähendus	<i>eri</i>	<i>erinev</i>
'erisugune, eristuv'	94,5% (189)	81,5% (163)
'eraldi olev'	–	1,5% (3)
(substantiiv) 'eraldi olev asi'	1% (2)	–
'erisugune/mitmesugune'	–	15,5% (31)
(nimi, prefiksoid vm kasutus)	4,5% (9)	1,5% (3)

Keelenõuandmebaasis on nende kohta kõigest 14 kannet (aastatel 1997–2015). Paistab, et kasutajate meelest nende sõnadega probleeme pole; küllap ka seepärast, et kooliõpikutes (nt Väari 1968) neid tüüpnaidetenähtetena ei ole leidunud. Küll aga on sõna *erinev* liigkasutamise – suurest sagedusest kõnelevad ka korpuse andmed – aja jooksul korduvalt kirjutatud keelekorraldajad (nt Vals 1962: 155; Kindlam 1973: 281; Elisto 1976: 139; Raadik 1993), põhjusena on muu hulgas nähtud vene *разный* mõju (Raadik 1993). Keelekorraldajad on soovitanud eelistada lühemat vormi *eri*, samuti osutanud, et tähendust 'eraldi olev' kannab sõna *eri*, mitte *erinev*.

Sõnade *eri* ja *erinev* tähenduste eristamise raskusi põhjustab see, et nad on nii kujult kui ka tähenduselt väga lähedased: kui miski on (kõigest muust) eraldi, siis sageli on see ka erisugune, (teistest, muust) eristuv. Osalt tekib kontrast ühe ja teis(t)e samalaadse(te) vahel (*elavad eri linnades* – üks ühes, teine teises, kolmas kolmandas); osalt ühe ja kõige muu vahel (*pärast lahutust: ühes korteris, eri tubades* – üks ühes, teine teises, aga omaette, eraldi). Kuidas otsustada, kas lauses *Me elame kolmes eri ajas* on tegemist teistest erineva või eraldi oleva ajaga? Enamasti käibivad nad leksikaalsete alternatiivide ehk sünonüümidenähtetena.

5. vahel–vahest–vast

Kõik kolm on sagedasti kasutatavad üldkeele sõnad: ÜK 2019-s esineb sõna *vahel* 210 000 korda, *vahest* 86 000 korda ja *vast* 104 000 korda.¹¹ Kõik kolm on tüvisõnad. Päritolult on *vast* läänemeresoome-mordva või läänemeresoome-volga tüvi, seotud sõnadega *vastama*, *vastik*, *vastne*, *vastu*; adverbid *vahel* ja *vahest* on sõna *vahe* leksikaliseerunud vormid. Probleeme on põhjustanud tähendused 'mõnikord' (5.1) ja 'ehk, võib-olla' (5.2). Keelekorraldusallikates on alates VÕS 1933-st tähendused lahutatud: tähendus 'mõnikord' kinnistati sõnale *vahel*, tähendus 'ehk, võib-olla' sõnale *vahest*. ÕS 2013-s on sõna *vahest* tähendus 'mõnikord' märgitud argikeelseks; nõnda on see ka ÕS 2018-s.

¹¹ Korpuse otsingus saab määrata sõnaliigi, mille tõttu on välistatud substantiivi adessiivi- ja elatiivivormid.

5.1. Tähen­duses 'mõnikord' on varem käibinud üksnes *vahest*, hiljem *vahel*. *Vahest* on kasutusel XVIII–XIX sajandi kirjakeeles, esineb Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatus” (1973 [1869]), samuti XX sajandi alguse kirjakeeles (näited 61–62). VAKK-is pole sõnal *vahel* tähendust 'mõnikord' registreeritud.¹² Sõna *vahel* esineb esimest korda EKÕS 1918-s (fraasina *vahel sekka ütleva*¹³); see esineb ka XX sajandi alguse kirjakeeles (näited 63–64). Tähen­dus 'mõnikord' on sõnal *vahel* märgitud VÕS 1933-s. Nõnda ongi see kasutusse läinud (näited 65–66); mõnevõrra käibib selles tähenduses ka sõna *vahest* (näited 67–68). ÕS 1999-s anti otsene soovitus mitte kasutada tähenduses 'vahel, mõnikord' sõna *vahest*; hiljem on tähendus märgitud argikeelseks (alates ÕS 2013-st).

- (61) Arabia maal on ni suggused kõrged määd, et nende ladwad **wahhest** pilwettesse ullatawad. (VAKK, Holst 1816)
- (62) Kuidas **vahest** kõmu tehakse (DIGAR, Järva Teataja 22. XI 1929)
- (63) **Vahel** sekka viskab ka lund. (DIGAR, Olevik 27. III 1913)
- (64) [---] pulmade ja joodude ajaks ja **vahel** ka muul ajal [---] (DIGAR, Meie Kodu-maa 2. VIII 1910)
- (65) Tulge meile **vahel** külla! (ÕS 2018)
- (66) **Vahel** tahaks üksi olla. (ÜK 2019, ÜS 2021)
- (67) Mees hulkus metsi mööda: **vahest** püssiga, **vahest** ilma. (EKSS 2009)
- (68) Võta last **vahest** sülle ka! (ÜK 2019, ÜS 2021)

5.2. Tähen­duses 'ehk, võib-olla' on kasutusel olnud *vahest* ja *vast*. Mõlemad on käibinud vanemas kirjakeeles, esinevad Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatus” (1973 [1869]), samuti XX sajandi alguse kirjakeeles (näited 69–70). Wiedemann on sõnal *vahest* kirja pannud mõlemad tähendused, nii 'mõnikord' kui ka 'ehk; ometi'; sõnal *vast* on samuti mitu tähendust, sh tähendus 'vahest' (vt ka Raadik 2020a). XX sajandi ÕS-ides on tähendus 'ehk, võib-olla' antud sõnale *vahest*. Tänapäeval väljendabki tähendust 'ehk, võib-olla' sõna *vahest*, sünonüümina käibib *vast* (näited 71–72).

- (69) **Wahest** siis, kui ta ise sest midagi enam ei teadnud? (VAKK, Vilde 1886)
- (70) Osavõtjaid on **vast** veidi vähem kui eila. (DIGAR, Postimees 15. VIII 1909)
- (71) See on **vahest** kõige olulisem. (ÜK 2019, ÜS 2021)
- (72) Ta on **vast** ainus, kes on meie poolt. (ÜK 2019, ÜS 2021)

5.3. Tähen­dust 'alles, nüüdsama' väljendab sõna *vast*. Sellist kasutust on näha nii XX sajandi alguse kirjakeeles (näide 73) kui ka tänapäeval (näited 74–76). Alates VÕS 1933-st kuni ÕS 2018-ni on sõna ainsa tähendusena esitatud 'äsja, nüüdsama, alles'.

¹² VAKK-is on tähendusi märgitud ainult lemmatiseeritud tekstides. Süstemaatilise lemmatiseerimisega on jõutud XVII sajandi lõppu, hilisema aja tekste on märgendatud ebasüsteemselt.

¹³ Mõistame, et seda fraasi on siiski võimalik ka kaheti tõlgendada, nii tähenduses 'vahele' kui ka 'mõnikord'.

- (73) Töölistel ei olnud järjekindlust: **vast** hakati tööle, **vast** jälle streikima. (DIGAR, Tallinna Teataja 18. II 1912)
- (74) Naise käe otsas tatsas **vast** käima hakanud tüdrukuke. (EKSS 2009)
- (75) **Vast** valminud maja. (ÕS 2018)
- (76) Kohvik oli jõutud **vast** avada, kui kokk lahkumisavalduse lauale pani. (ÜK 2019, ÜS 2021)

5.4. Tänapäeva keelekasutuses esineb *vahest* tähendustes 'mõnikord' (70%) ja 'ehk, võib-olla' (29%, tabel 5). Sõna *vahel* esineb enamasti postpositsioonina (70,5%), aga üsna suurel määral on see käibel ka sõna *vahest* sünonüümina ('mõnikord', 29,5%). *Vast* esineb peamiselt tähenduses 'ehk, võib-olla' (96,5%), olles omakorda sünonüüm sõnale *vahest*.

Tabel 5. Sõnade *vahel*, *vahest* ja *vast* tähendused eesti keele ühendkorpuses (ÜK 2019) juhuvalimi põhjal. Probleemaatilised tähendused on märgitud halli taustaga.

Tähendus	<i>vahel</i>	<i>vahest</i>	<i>vast</i>
'mõnikord'	29,5% (59)	70% (140)	–
'ehk, võib-olla'	–	29% (58)	96,5% (193)
'alles, nüüdsama'	–	–	1,5% (3)
(postpositsioon)	70,5% (141)	–	–
(substantiiv)	–	1% (2)	–
(hüüdlause)	–	–	1,5% (3)
(nimi)	–	–	0,5% (1)

XX sajandi sõnavarakorralduses jaotati kolm tähendust kolme sõna vahel ära: sõnale *vahel* anti tähendus 'mõnikord', sõnale *vahest* tähendus 'ehk, võib-olla' ja sõnale *vast* tähendus 'alles, nüüdsama'. Keelenõuandmebaasis on selle sõnapesaga seoses üle 25 kande (aastatest 1996–2021). Enamasti on küsitud sõnade *vahel* ja *vahest* kohta, paar korda ka *vahest* ja *vast* kohta – paistab, et ÕS-is fikseeritud soovitus märgatakse rohkem kui ÕS-is fikseerimata soovitus (sõnal *vast* ei ole otsest soovitus olnud).

Kokkuvõttes pole ükski nendest sõnadest üldkeeles ühetähenduslik. Keelekasutus on paindlik: sõna *vahest* kasutatakse nii sõna *vast* kui ka sõna *vahel* sünonüümina. Sõnadel *vahel* ja *vast* pole (ehk suurema häälikulise erinevuse tõttu?) lähedast tähendusseost tekkinud.

Arutus ja kokkuvõte

Kas üldkeele paronüümid on probleem? Kui jah, siis kelle, kas kasutaja või keelekorraldaja või kooliõpetuse probleem? Viie paronüümipesa analüüs näitab üsna ilmekalt, kuidas teataval hetkel on püütud hakata sõnatähendusi sihipäraselt muutma. Samuti ilmneb analüüsist, et tegelik keel pole suunatud vahetegemist omaks võtnud.

Kõik uuritud sõnad on sagedasti kasutatavad üldkeele sõnad. See tähendab, et nende tähenduste puhul pole olnud vaja silmas pidada terminoloogilist täpsust; kõik nad on varem käibinud sünonüümidenä. Suunatud tähendusmuudatused on

õigekeelsusallikates sisse viidud eri aegadel: *vahel–vahest–vast* (VÕS 1933), *eri–erinev* (SÕS 1948), *järele–järgi* (selgelt alates SÕS 1951), *enamik–enamus* (VÕS 1953), *õieti–õigesti* (ÕS 1999). Sellest hoolimata on sõnade tõrjutud tähendused endiselt kasutusel: *enamus* tähenduses 'suurem osa' (94,5%, tabel 1), *vast* tähenduses 'ehk, võib-olla' (96,5%, tabel 5) ja *vahest* tähenduses 'mõnikord' (70%, tabel 5), *järgi* ühendverbides (42,5%, tabel 2). *Erinev* domineerib *eri* üle igas tähenduses, esinedes enamasti tähenduses 'erisugune, eristuv' (81,5%, tabel 4), aga (juhuvalimis) ka tähenduses 'eraldi olev' (1,5%). Ainsana on tänapäeval harvem *õieti* tähendus 'õigel moel, mitte valesti' (22%, tabel 3), aga keeles elab edasi seegi.

EKI keelenõuandmebaasis on paronüümiküsimustest esikohal *järele–järgi* (u 200 kannet), *õieti–õigesti* (u 160 kannet), *enamik–enamus* (üle 130 kande); vähe on küsitud *vahel–vahest–vast* kohta (üle 25 kande) ja *eri–erinev* kohta (kõigest 14 kannet). Tihti on küsimus olnud mustvalge: kas nende sõnade tähendused on „vabaks antud”? Võimalik, et küsima on tõuganud vastuolu loomuliku keeletunde ning ÕS-i suuniste ja kooliõpetuse vahel. Kindlasti ka vasturääkivused keelt kirjeldavate ja suunavate allikate vahel. Põhjus, miks need sõnad „iialgi selgeks ei saa” (Saari 2004 [1976]: 55), seisab elujõulises objektiivses keelenormis.

Polüseemiat püüdsid 1920.–1930. aastatel vältida mõlemad suured keelearendajad: nad olid ühte meelt selles, et polüseemia on „pahenähtuseks keeles” (Veski 1967: 333). Veski püüdis polüseemiast vabaneda uute tuletiste ja tähenduspiiride täpse määramise kaudu, Aavik uute tüvede abil. Selline hoiak on kandunud õigekeelsusallikatesse, sealt kooliõpikutesse, nii vanematesse (nt Väari 1968, 1980) kui ka uuematesse. Paronüüme õpitakse põhikoolis: 7. klassi õpikus räägitakse *v e a* ohtlikest [meie rõhutus – *L. R., M. L.*] määr- ja kaassõnadest (*järele–järgi, vahel–vahest–vast, õieti–õigesti*); 9. klassis öeldakse otsesõnu: „Keelenormid näevad ette, et sõnu kasutatakse nende kindlas tähenduses”; gümnaasiumiõpikus treenitakse tundma paronüümseid verbe: *omandama–omastama–omistama, osutama–osundama* jt.¹⁴

Ajast aega on nenditud, et gümnaasiumiõpilased eksivad kõige rohkem paronüümidega *järele–järgi* ning *enamik–enamus* (Svarts 1999: 64), teise uurimuse kohaselt pesadega *käsitlus–käsitus, pitsat–pitsar* ja *kestus–kestvus* (Kerm 2010: 15). Põhikooli õpilased eksivad kõige rohkem pesadega *käsitama–käsitlema–käsitsema, enamik–enamus, kestus–kestvus, õieti–õigesti, vahel–vahest–vast, enne–ennem, järele–järgi* (Hunt 2012: 14–17). Kristiina Hundi (2012: 16) uurimuses leidub ettevaatlikus sõnastuses ettepanek keelekorraldusele: „Võib-olla tuleks kaaluda, kas oleks võimalik loobuda tähenduse normeerimisest mõnede eriti palju vigu põhjustavate paronüümide puhul.”

Oleme surnud ringis: paronüümid käibivad keeles sünonüümidenä, aga keelekorraldus ja kooliõpikud suunavad kunstlikult loodud tähenduseristust tegema, mistõttu õpilased üha treenivad ja üha eksivad. Küsime Krista Kerge (2012) sõnadega: kas on aeg muutuda tolerantsemaks? Üldkeele paronüümide puhul on meie vastus kindlalt: jah.

¹⁴ Vt Opiq; R. Bobõlski, H. Puksand „Peegel”. 7. klassi eesti keele õpik, ptk 7.6; M. Ehala, T. Veisermann, A. Kiin, A. Aus „Noor keelekasutaja”. Põhikooli eesti keele tööraamat; R. Bobõlski, H. Puksand, M. Ross „Peegel”. 9. klassi eesti keele õpik, ptk 8.5; R. Bobõlski, M. Ross, „Johannes 2”. Gümnaasiumi eesti keele õpik 11. klassile, ptk. 5.7.

Lõpetuseks teeme uuritud paronüümide najal mõne ettepaneku sõnavarakorralduse põhimõtete jaoks.

- Üldkeeles ei tohi rakendada rangeid oskuskeelekorralduse põhimõtteid. Üldkeel on objektiivne norm, sotsiaalne kokkulepe, millele keekekasutajad suheldes toetuvad; oskuskeelt loovad ja valdavad erialainimesed. Üldkeelekorralduse liigset lähtumist oskuskeelest on varem kritiseerinud Mati Hint (1978b: 859), sõnamoodustuses Silvi Vare (2001: 462, 466), ka Rein Kull (2000: 154–162). Peale selle on Kull (2000: 162) rõhutanud, et ka oskuskeel ei tohiks üldkeelest põhjendamatult eemalduda.
- Üldkeele tähendusi ei saa normida. Seda seisukohta toetas Eestis vabariiklik õigekeelsuskomisjon juba 1980. aastal (vt vabariikliku õigekeelsuskomisjoni koosoleku protokoll 7. mail 1980; Viks 1985: 72). Korrigeerida tuleks vasta-vaid kirjakohti õpikutes (nt Opiq).
- Sõnakasutuse kohta saab anda soovitusi, näiteks ühe või teise sõna liigtarvitu- sest hoidumiseks või mõtteselguse parandamiseks. Soovituste mittejärgimist ei saa mingil juhul (sh kooliõpetuses) veaks pidada (Langemets, Päll 2020).
- Soovitused peavad põhinema keeleuurimisel, uurimine omakorda peab läh- tuma teatavast keeleteooriast. Tänapäeval on selleks sageli kasutus põhine keeleteooria (vt nt Diessel 2017), mida toetab korpuslingvistika. Keelekorral- duslikke soovitusi tuleb pidevalt uuendada, eriti siis, kui nad hakkavad tege- likust keekekasutusest märkimisväärselt lahknema, nagu on näha üldkeele sagedaste paronüümide puhul.
- Keeles (korpusandmete põhjal) sünonüümidenä käibivaid üldkeele sõnu tulebki kirjeldada sünonüümidenä. Soovitustes tuleb arvestada tegelikku keekekasutust.
- Iga sõna saab tähenduse kontekstis. Üksiksõna üle ei saa otsustada ilma kasu- tuskontekstita; sõna üksinda kommunikatsiooni ei moonuta.
- Iga sõna on terviklik, tähistades tervikuna mingit mõistet. Tuletise puhul saab keeleteaduses sõna analüüsida osadeks, ent keekekasutajad tuletist nii ei ana- lüüsi (Hint 1978a: 202; Kasik 2015: 44–48). Kui keekekasutus soosib liidete vaheldumist ning see suhtlusraskusi ei põhjusta, pole üldkeeles põhjendatud tuletusliite järgi tähendustel rangelt vahet teha.

Artikkel on osa Lydia Risbergi doktoriväitekirjast. Mõlemad autorid andsid võrdse panuse. Artikli valmimist on toetanud teadusprojekt EKKD64 „Eesti keele sõnavara ja korraldus: deskriptiivne ja preskriptiivne vaatenurk“. Täname väärtuslike kommentaaride eest Külli Habichtit, Peeter Pälli, Helle Metslangi, reedeklubi ja retsensenti.

VEEBIVARAD

DIGAR. Digitaalarhiiv. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea>

e-Duden = Duden. Das Onlinewörterbuch. <https://www.duden.de/woerterbuch>

EKS 2019 = Eesti keele sõnaraamat 2019 (veebisõnaraamat). Toim Margit Langemets, Mai Tiits, Udo Uibo (etümoloogia), Tiia Valdre, Piret Voll. Koost Katrin Kuusik, Külli Kuusk,

- M. Langemets, M. Tiits, U. Uibo (etümoloogia), T. Valdre, P. Voll. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/eks>
- EMS 1994–** = Eesti murrete sõnaraamat. 1.–32. vihik (*a-piiastama*). Veebiversioon. <http://www.eki.ee/dict/ems>
- Opiq.** <https://www.opiq.ee>
- Paronyme.** Dynamisch im Kontrast. <https://www.owid.de/parowb/docs/info.html>
- Sõnaveeb.** Eesti Keele Instituudi keeleportaal. Versioon 1.20. <https://sonaveeb.ee>
- VAKK** = Vana kirjakeele korpus. <https://vakk.ut.ee>
- ÜK 2019** = Eesti keele ühendkorpus 2019. Koost Kristina Koppel, Jelena Kallas. <https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-08565L>
- ÜS 2021** = Eesti Keele Instituudi ühendsõnastik 2021. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee>

KIRJANDUS

- Aavik, Johannes (koost) 1936.** Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti.
- Argus, Reili; Hussar, Annika; Männik, Airi 2021.** Ikka sõnastikest, keelekorraldusest ja -toimetamisest. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 651–654.
- Barlow, Michael; Kemmer, Suzanne 2000.** Usage Based Models of Language. Stanford, California: CSLI Publications.
- Crawford, William J.; Csomay, Eniko 2016.** Doing Corpus Linguistics. New York–London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315775647>
- Croft, William; Cruse, D. Alan 2004.** Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803864>
- Diessel, Holger 2007.** Frequency effects in language acquisition, language use, and diachronic change. – New Ideas in Psychology, kd 25, nr 2, lk 108–127. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2007.02.002>
- Diessel, Holger 2017.** Usage-based linguistics. – Oxford Research Encyclopedia of Linguistics. Toim Mark Aronoff. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.363>
- EKK 2020** = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Eesti Keele Instituut. Tallinn: EKSA.
- EKSS 1988–2007** = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat 1988–2007. 26 vhk. Peatoim Rudolf Karelson. Toim Valve Kullus (Põlma), Erich Raiet, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis.
- EKSS 2009** = Eesti keele seletav sõnaraamat. Kd I–VI. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” 2., täiendatud ja parandatud tr. Toim Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ekss> (3. V 2021).
- EKÕS 1918** = Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne. Toim Jaan Tammemägi. Tallinn: K.-Ü. „Rahvaülikooli” kirjastus.
- Elisto, Elmar 1948.** Keelelisi küsimusi I. Tallinn: RK Pedagoogiline Kirjandus.
- Elisto, Elmar 1976.** Keelelisi küsimusi II. Õigest keelest, tervest meelest. Tallinn: Eesti Raamat.
- Erelt, Mati 2006.** Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Tartu: Bookmill.

- Erelt, Tiiu 2001.** Uus normatiivne kirjakeele sõnaraamat. – Keelekorralduse konverents 18. ja 19. novembril 1999. Ettekanded. Koost Silvi Vare, Kristiina Ross. (Eesti Keele Instituudi toimetised 8.) Tallinn: [Eesti Keele Sihtasutus], lk 164–178.
- Erelt, Tiiu 2002.** Eesti keelekorraldus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Tiiu 2007a.** Terminõpetus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Tiiu 2007b.** ÕSi lätted. Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi. Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamat 1918. Koost Urmas Sutrop. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- ETÜ 2012** = Eesti etümoloogiasõnaraamat. Koost ja toim Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoim I. Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EÕS 1925, 1930, 1937** = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” II täiendatud ja parandatud tr. I köide A–M, 1925; II köide N–Rio, 1930. Toim Johannes Voldemar Veski; III köide Ripp–Y, 1937. Toim Elmar Muuk. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Hint, Mati 1978a.** Häälikutest sõnadeni. Tallinn: Valgus.
- Hint, Mati 1978b.** Keelekorralduse küsimärgid. – Looming, nr 4, lk 673–685; nr 5, lk 844–863.
- Hint, Mati 2001.** Kellele kuulub eesti keelekorraldus? – Keelekorralduse konverents 18. ja 19. novembril 1999. Ettekanded. Koost Silvi Vare, Kristiina Ross. (Eesti Keele Instituudi toimetised 8.) Tallinn: [Eesti Keele Sihtasutus], lk 126–163.
- Hopper, Paul J. 1998.** Emergent grammar. – Encyclopedia of Database Systems. Toim M. Tamer Özsu, Ling Liu. Berlin: Springer, lk 1963–1965.
- Hunt, Kristiina 2012.** Veaohtlike paronüümide käsitlemisoskus põhikooli III astme õpilaste seas. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Ivanova, Daria Alexandrovna 2016.** Derivational Paronymy in Russian and German Language (On the Basis of Adjectives). Autoabstract of a dissertation for the degree of Candidate of philological sciences. Kazan. <https://core.ac.uk/download/pdf/197420257.pdf> (3. V 2021).
- Jänes, Henno; Aavik, Johannes (koost) 1939.** Eesti keeleõpik. I: üldsusele ja kõrgema astme koolidele. Tartu: Eesti Kirjastuse Kooperatiiv.
- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. (Eesti keele varamu I.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kask, Arnold; Veski, Johannes Voldemar; Väinaste, Juhan 1935.** Eesti keeleõpetus ja harjutustik keskkooli IV klassile (VIII õppeaasta): tuletusõpetus. Tartu: Loodus.
- Kerge, Krista 2012.** Keelekorralduse põhimõtted. – Postimees 30. IX.
- Kerm, Riina 2010.** Paronüümide tundmine 10. klassi õpilaste seas. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kilgarriff, Adam; Rychlý, Pavel; Smr, Pavel; Tugwell, David 2004.** The Sketch Engine. – Proceedings of the XI EURALEX International Congress. Toim Geoffrey Williams, Sandra Vessier. Lorient, France: Université de Bretagne Sud, lk 105–115.
- Kilgarriff, Adam; Baisa, Vít; Bušta, Jan; Jakubíček, Miloš; Kovář, Vojtěch; Michelfeit, Jan; Rychlý, Pavel; Suchomel, Vít 2014.** The Sketch Engine: Ten years on. – Lexicography, nr 1, lk 7–36. <https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9>
- Kindlam, Ester 1973.** Viis keskkooliõpikut redigeerija pilguga. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 272–284.

- Koppel, Kristina 2020.** Näitelausete korpuspõhine automaattuvastus eesti keele õppesõnastikele. (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 38.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kuidas me õieti räägime.** – EKI keelekool. Postimees 20. III 2021.
- Kull, Rein 2000.** Kirjakeel, oskuskeel, üldkeel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Langacker, Ronald 1987.** Foundations of Cognitive Grammar. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langemets, Margit; Päll, Peeter 2020.** Kust vaadata kirjakeele normi? – EKI keelekool. Postimees 19. XII.
- Langemets, Margit; Koppel, Kristina; Kallas, Jelena; Tavast, Arvi 2021.** Sõnastikukogust keeleportaali. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 755–770. <https://doi.org/10.54013/kk764a6>
- Lăzărescu, Ioan 1999.** Die Paronymie als lexikalisches Phänomen und die Paronomasie als Stilfigur im Deutschen. Bukarest: Anima Verlag.
- Liivaku, Uno 1978.** Kust king keelt pigistab. Tallinn: Valgus.
- Lindström, Liina 2021.** Keelekorraldus meie elu kujundamas. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 451–455.
- Mell, Ruth Maria; Storjohann, Petra 2017.** A corpus-assisted approach to paronym categorisation. – Electronic Lexicography in the 21st Century: Lexicography from Scratch. Proceedings of eLex 2017 Conference, Leiden, September 2017. Toim Iztok Kosem, Carole Tiborius, Miloš Jakubiček, Jelena Kallas, Simon Krek, Vít Baisa. Brno: Lexical Computing CZ s.r.o., lk 342–354.
- Metslang, Helle 2017.** Kvantorifraas. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu III.) Toim H. Metslang, Mati Ereht. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 463–480.
- Mägiste, Julius 2000.** Estnisches etymologisches Wörterbuch. Kd II: *hernes–kamm*. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Nemvalts, Peep 2016.** Keelekorralduse mõttetest. – Sirp 30. IX.
- Paet, Tiina; Rehema, Tuuli 2018.** ÕS 1918. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” kommenteeritud väljaanne. <http://www.eki.ee/dict/qs1918/> (3. V 2021).
- Paet, Tiina; Risberg, Lydia (ilmumas).** Võõrsõnade tähendusmuutused ja nende esitus üldkeele sõnaraamatus. – Keel ja Kirjandus.
- Palmeos, Paula 1974.** Partiklitest *järele*, *järel* ja *järgi* eesti kirjakeeles. – Centum. J. V. Veski 100. sünniaastapäevaks: artiklite kogumik. Toim Heino Ahven. Tallinn: Valgus, lk 136–140.
- Patekar, Jakob 2015.** U potrazi za značenjem: čitak i čitljiv u normi i uporabi. – Jezikoslovlje 16, nr 2–3, lk 337–356. [Horvaadi keelest tõlkinud Rauno Alliksaar.]
- Patekar, Jakob 2017.** Odnos norme i uzusa na primjeru paronima. – Rasprave Instituta za Hrvatski Jezik i Jezikoslovlje, kd 43, nr 1, lk 163–179. [Horvaadi keelest tõlkinud Rauno Alliksaar.]
- Plado, Helen; Mandra, Katrin 2008.** Väike paronüümisõnastik. Toim Tiina Paet. Tartu: Keelehooldakeskus.
- Praakli, Kristiina; Koreinik, Kadri 2020.** Keelemuutus vs. sotsiolingvistiline muutus. Eesti keele sotsioperiodid *re-revisited*. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 915–934.
- Raadik, Lydia 2020a.** Kust vaadata sõnade tähendusi? – EKI keelekool. Postimees 21. XI.
- Raadik, Lydia 2020b.** Sõnatähenduste normimisest eesti keelekorralduses verbi *vabandama* näitel. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 853–874.

- Raadik, Maire 1993.** Mis vahe on sõnadel *eri* ja *erinev*? – Hommikuleht 24. IX.
- Rehema, Tuuli 2019.** Oh seda *eri*! <https://keeleabi.eki.ee/?leht=8&id=282> (3. V 2021).
- Rätsep, Huno 2002 [1964].** Sõnavara rikastamise allikatest. – H. Rätsep, Sõnaloo raamat. Tartu: Ilmamaa, lk 173–190.
- Rätsep, Huno 2002 [1981].** Eesti keele arengutendentse. – H. Rätsep, Sõnaloo raamat. Tartu: Ilmamaa, lk 27–40.
- Rätsep, Huno 2002 [1983].** Eesti kirjakeele sõnavara rikastamise päevaprobleeme. – H. Rätsep, Sõnaloo raamat. Tartu: Ilmamaa, lk 191–204.
- Rätsep, Huno 2002 [1983].** Johannes Voldemar Veski ja tänapäev. – H. Rätsep, Sõnaloo raamat. Tartu: Ilmamaa, lk 283–289.
- Saari, Henn 1984.** Tüübikirjeldused lühikese kirjakeelesõnastiku koostajale. [Projekt.] Esialgsest lõplik, august 1984. Käsikiri Eesti Keele Instituudis.
- Saari, Henn 2004 [1976].** Uued kostused II. – H. Saari, Keelehäälne: Eesti Raadio „Keeleminutid” 1975–1999. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 53–57.
- Sinclair, John 1991.** Corpus Concordance and Collocation. Oxford: Oxford University Press.
- Sinclair, John 1992.** The automatic analysis of corpora. – Directions in Corpus Linguistics Proceedings of Nobel Symposium 82, Stockholm, 4–8 August 1991. Toim Jan Svartvik. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110867275>
- Storjohann, Petra 2010.** Lexico-semantic relations in theory and practice. – Lexical-Semantic Relations. Theoretical and practical perspectives. Toim P. Storjohann. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, lk 5–13.
- Storjohann, Petra 2017.** Cognitive features in a corpus-based dictionary of commonly confused words. – Electronic Lexicography in the 21st Century: Lexicography from Scratch. Proceedings of eLex 2017 Conference, Leiden, September 2017. Toim Iztok Kosem, Carole Tiberius, Miloš Jakubiček, Jelena Kallas, Simon Krek, Vít Baisa. Brno: Lexical Computing CZ s.r.o., lk 138–154.
- Storjohann, Petra 2019a.** Dynamischer Gebrauch von Paronymen in allgemein-, fach-, wissenschafts- und bildungssprachlicher Kommunikation. – Zeitschrift für Angewandte Linguistik, kd 71, nr 1, lk 353–383. <https://doi.org/10.1515/zfal-2019-2018>
- Storjohann, Petra 2019b.** Einleitung: Paronyme empirisch neu beleuchtet. – Deutsche Sprache, kd 47, nr 1, lk 1–11. <https://doi.org/10.37307/j.1868-775X.2019.01.02>
- Svarts, Ave 1999.** Ülevaade gümnaasiumilõpetajate keelelisest kompetentsusest 1998. aasta riieksamikirjandite põhjal. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- SÕS 1948, 1951** = Suur õigekeelsus-sõnaraamat. ENSV TA Keele- ja Kirjandusinstituut. 1. vihik. Tartu: RK „Teaduslik Kirjandus”, 1948; 2. vihik. Tartu: Eesti Riiklik Kirjastus, 1951.
- Tarand, Kaarel 2021.** ÕS-i peaks vaatlema kui rahvuskultuurilist institutsiooni. – Sirp 4. VI.
- Tavast, Arvi; Langemets, Margit; Kallas, Jelena; Koppel, Kristina 2018.** Unified data modelling for presenting lexical data: The case of EKILEX. – Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress. EURALEX: Lexicography in Global Contexts, Ljubljana, 17–21 July. Toim Jaka Čibej, Vojko Gorjanc, Iztok Kosem, Simon Krek. Ljubljana: Ljubljana University Press, Faculty of Arts, lk 749–761.
- Thomson, Edith-Helien 2012.** Eesti keele kaas- ja mäarsõnade läbi, kaudu, järele, järel ja järgi kasutusest ja semantikast. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

- Tognini-Bonelli, Elena 2001.** *Corpus Linguistics at Work*. (Studies in Corpus Linguistics 6.) Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/scl.6>
- Valgma, Johannes; Rimmel, Nikolai 1968.** *Eesti keele grammatika. Käsiraamat*. Tallinn: Valgus.
- Vals, Helju 1962.** Ainult keskmise piiril. Paarikümne brošüüri keele arvustus. – *Keel ja Kirjandus*, nr 3, lk 151–159.
- Vare, Silvi 2001.** Üldkeele ja oskuskeele nihestunud suhe. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, lk 455–472.
- Vare, Silvi 2012.** Eesti keele sõnapered. Tänapäeva eesti keele sõnavara struktuurianalüüs. Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/sp> (3. V 2021).
- Veski, Johannes Voldemar 1958.** *Johannes Voldemar Veski keelelisi töid*. Eesti NSV TA Emakeele Selts. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Veski, Johannes Voldemar 1967.** Keele sõnavara vaesestumise vastu. – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 333–337.
- Viks, Ülle 1985.** *Sõnaseiku*. – *Kirjakeele teataja 1979–1983*. Koost Tiiu Erelt, Henn Saari. Tallinn: Valgus, lk 66–72.
- Višnjakova, O. V. 1984.** Slovar' paronimov russkogo jazyka. [О. В. Вишнякова, Словарь паронимов русского языка.] <https://classes.ru/grammar/122.Vishnyakova/html/topic.html> (3. V 2021).
- VSL 1930–1931** = Herbert Haljaspõld, *Võõrsõnade leksikon: ligi 24.000 võõrsõna seletuste ja päritolumärkustega*. Lisa: ligi 600 võõrkeelset tarksõna ja ütelist, needki seletuste, päritolumärkuste ja hääldamisreeglitega. Tallinn: Elu.
- VSL 1937** = Herbert Haljaspõld, *Suur võõrsõnade leksikon: ligi 35 000 võõrsõna ning võõrkeelset ütlist ja tarksõna seletuste, päritolumärkmete ja hääldamisreeglitega*. Tallinn: Raamat.
- VSL 1961** = Richard Kleis, Johannes Silvet, Eduard Väari, *Võõrsõnade leksikon*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- VSL 1978** = Richard Kleis, Johannes Silvet, Eduard Väari, *Võõrsõnade leksikon. 2., parandatud ja täiendatud tr.* Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- VSL 2012** = *Võõrsõnade leksikon*. Koost Eduard Väari, Richard Kleis, Johannes Silvet. Peatoim Tiina Paet. Toim T. Paet, Tuuli Rehema, Katrin Kuusik, Argo Mund, Kaspar Kolk, Ülle Viks. 8., põhjalikult ümber töötatud tr. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Valgus.
- VÕS 1933** = Elmar Muuk, *Väike õigekeelsus-sõnaraamat*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- VÕS 1953** = *Väike õigekeelsuse sõnaraamat*. ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Väari, Eduard 1968.** *Eesti keele õpik keskkoolile*. Tallinn: Valgus.
- Väari, Eduard 1980.** *Eesti keele õpik keskkoolile*. 10. tr. Tallinn: Valgus.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1869].** *Eesti-saksa sõnaraamat*. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Estnisch-deutsches Wörterbuch. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.
- ÕS 1960** = *Õigekeelsuse sõnaraamat*. Toim Ernst Nurm, Erich Raiet, Magnus Kindlam. ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

ÕS 1976 = Õigekeelsussõnaraamat. Toim Rein Kull, Erich Raiet. Koost Tiiu Erelt, R. Kull, Valve Põlma, Kristjan Torop. ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.

ÕS 1999 = Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Toim Tiiu Erelt. Koost T. Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

ÕS 2006 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Toim Maire Raadik. Koost Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, M. Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

ÕS 2013 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Toim Maire Raadik. Koost Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, M. Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

ÕS 2018 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Toim Maire Raadik. Koost Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, M. Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: EKSA.

Lydia Risberg (snd 1988), MA, Eesti Keele Instituudi nooremteadur (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn); Tartu Ülikooli doktorant, lydia.risberg@eki.ee

Margit Langemets (snd 1961), PhD, Eesti Keele Instituudi juhtivleksikograaf (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), margit.langemets@eki.ee

The problem of paronyms in Estonian

Keywords: corpus planning, lexis planning, language change, literary language, paronyms

Sometimes different dictionaries face the user with contradicting information. An example of such contradiction is the treatment of paronyms in Estonian. Traditionally, descriptive and prescriptive dictionaries have been separate sources in Estonia, but the new EKI Combined Dictionary (available in the language portal Sõnaveeb 'Wordweb') presents both descriptive and prescriptive information, which may enhance the risk of user confusion. In this article, we analyse five Estonian paronym nests, firstly, providing an overview of their treatment in Estonian dictionaries since the beginning of the 20th century and earlier, and secondly, describing the results of a corpus-based research on their use in modern Estonian. Finally, we present some suggestions for updating the principles of lexis planning.

Lydia Risberg (b. 1988), MA, Institute of the Estonian Language, Junior Researcher (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn); University of Tartu, doctoral student, lydia.risberg@eki.ee

Margit Langemets (b. 1961), PhD, Institute of the Estonian Language, Leading Lexicographer (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), margit.langemets@eki.ee